

Loïc Wacquant: Parias urbains, Ghetto, banlieues.

État, La Découverte, 2005. 331 oldal

Gettó az Egyesült Államokban, *banlieue* Franciaországban, *quartieri periferici* Olaszországban, *problemområde* a svédeknél, *favela* Braziliában, *villa miseria* Argentínában, *rancho* Venezuelában (és cigánytelep Magyarországon, tehetnének hozzá): a nyugati társadalmak mindegyike rendelkezik mára egy olyan specifikus kifejezéssel, amivel stigmatizált nyomornegyedeket írja körül. Ezek azok a helyek, ahol a létminimum alatt élők, a társadalom marginalizált rétegei, a többszörösen hátrányos helyzetű csoportok élnek. Külön médiaábrázolás szakosodott ezeknek a nyomornegyedeknek a bemutatására: a veszélyesség, a brutalitás, a kilátástalan, ellehetetlenült élethelyzetek bemutatása a magyar tévéből is ismerős lehet.

Loïc Wacquant legújabb könyvében arra vállalkozik, hogy ezt a gyakran sztereotipizált képet megbontsa és feltárja a nyomornegyedek valódi arcát: a számos példa közül talán a két leghírhedtebbet, az észak-amerikai gettót és a francia külvárosokat hasonlítja össze. Magyarázhatja ezt a választást Wacquant személyes története, mivel ő maga is felváltva élt, tanult és dolgozott a két országban. A ma a kaliforniai Berkeley egyetemen és a párizsi EHESS 1968-ban Bourdieu által alapított *Centre de Sociologie Européenne* központjában oktató szociológus Dél-Franciaországban született, egyetemi tanulmányait pedig Montpellier-ben, Párizsban és Chicago-ban folytatta. Magyarországon eddig néhány tanulmánya, valamint a komoly sajtó-, és tudományos visszhangot is kiváltó, *A nyomor börtönei. A zéró tolerancia világméretű terjedése* (Helikon, 2001) című könyve jelent meg. Ebben a munkájában Wacquant az Egyesült Államok '90-es években elkezdett börtönpolitikáját bírálja élesen, amely a zéró tolerancia elve nyomán, példátlan bebörtönzési hullámot elindítva mára egy óriási üzletággá nőtte ki magát, maga után vonva egy hatalmas, deviáns, stigmatizált társadalmi réteg kialakulását.

A *Parias urbains* eredetileg angolul jelent meg *Urban Outcasts: A Comparative Sociology of Advanced Marginality*¹ címmel és mint Wacquant többi művét, ezt is hamarosan számos nyelvre fordították le (katalánra, spanyolra, japánra, törökre, hollandra és németre). Csak reménykedhetünk benne, hogy a társadalmi polarizáció összehasonlító szociológiájával foglalkozó mű a magyar piacon is hamarosan helyet talál: felvetéseinek bemutatása az *underclassról* és a „új szegénység” kialakulásáról alapvető fontosságú lenne a hazai tudományos életben.

Wacquant tehát arra vállalkozik, hogy szigorú distinkciók mentén összehasonlítsa az észak-amerikai gettók világát a francia nagyvárosok banlieue-ivel. Egész pontosan két „helyszínnel” dolgozik: amerikai oldalon egy 1987 és 1992 között, Chicago South Side negyedében végzett antropológiai és szociológiai kutatásra támaszkodik, míg Franciaországban a Párizs melletti La Courneuve

¹ Loïc Wacquant: *Urban Outcasts: A Comparative Sociology of Advanced Marginality*. Cambridge, 2007. 352.

külvárosának 1989 és 1991 közötti tanulmányozását veszi alapul. Az összevetés célja a szerző szerint nem a „gettóizáció” európai kontextusba való áthelyezésének alátámasztása, hanem éppenséggel a figyelem felhívása az Egyesült Államokban helytálló gondolatok és tézisek transzatlanti kölcsönzésének veszélyére. Egyértelműben megfogalmazva, Wacquant szerint sok csúsztatással és félreértéssel járhat, ha leegyszerűsített párhuzamokat vonva Európában is gettókról beszélünk.

Mielőtt belekezdene a két negyed összehasonlításába, Wacquant koherens és szisztematikus elméleti bevezőt épít fel: ír az alulról és a felülről jövő erőszakról (felkelések és politikai döntések nyomán), történeti áttekintést nyújt az amerikai fekete gettóról (az ’50-es évek „közösségi gettójától” a ’90-es évek „hipergettójáig”), valamint rövid, de annál elrettentőbb és ijesztőbb képet fest a Chicagói „West Side Story-ról” (különlegesen magas emberölési, kábítószer fogyasztói és prostitúciós rátával).

Az észak-amerikai gettók történetét a szerző tehát a 20. század második felében vizsgálja, itt is a Chicagói feketenegyedek példáját véve alapul. Mielőtt azonban a ’60-as évek többek között fekete emberjogi politikai mozgalmait („Black Power”, „Negro Removal”, „affirmative action”) is magába foglaló elmúlt évtizedeket mutatná be, Wacquant egy érdekes történeti előzményre hívja fel a figyelmet.

A fekete lakosság elgettósodása tulajdonképpen a faji megkülönböztetés intézményesülésére vezethető vissza, ám itt egy zavarbaejtő ellentmondásba ütközünk: az Egyesült Államok társadalomtörténetében egyedül a feketék azok, akik korábban sosem éltek gettóban. A többek között Louis Wirth² által is rögzített, etnikai alapon elkülönült csoportok inkább a különböző fehér, európai bevándorlók voltak, zsidók, olaszok, lengyelek, írek. Ezeknek a csoportoknak a (talán épp ezért félrevezető megnevezéssel) „gettóban élése” önként vállalt volt és a beilleszkedés egy meghatározott idejéig tartott. Ezzel szemben egyedülállónak tűnik a feketék majdnem teljes, nem szabadon választott és gyakorlatilag folytonos szegregációja. Ezt a sok évtizede húzódó folyamatot Wacquant többek között a ’70-es évek lakáspolitikájával, valamint a jóléti állam megtorpanásával járó szociális segélyek megvonásával magyarázza. Történeti áttekintését a szerző azzal a megállapítással zárja, hogy a mostanra kialakult állapot, a mára felhalmozódott társadalmi problémák talán csak a nagy gazdasági világválság éveibe mérhetők.

Mind a kiemelt történeti fejezetben, mind a könyv más részeiben a szerző többször visszatér az *underclass* fogalmának helytelen használatára és félreértelmezett jelentésére: Wacquant szerint az *underclass* egy kívülről jövő, újságírók és politikusok által kedvelt kifejezés, amely egyfajta pejoratív címkeként még jobban stigmatizálja és démonizálja azt az afro-amerikai réteget, amelyik többet között Chicago külvárosában él.

Érdeemes lenne Wacquant újra és újra definiált *underclass*-fogalmát összevetni a magyar társadalomtudósok által használt kifejezéssel. Ladányi János és Szelenyi Iván *Van-e értelme az underclass kategória használatának?* című írásukban

² Wirth, Louis: The Ghetto. *American Journal of Sociology* 33 (1927). July, 57–72.

Michael S. Stewart *Depriváció, romák és az underclass* című cikkével vitatkoznak és azt állítják, hogy bár tisztában vannak az *underclass* fogalmának az Egyesült Államokban a politikai jobboldal által való kisajátításával, (amely azt gyakran saját politikai céljaira próbálta felhasználni, a jóléti állam-ellenes politikák igazolására), azért érvényesnek tartják a fogalom magyarországi, a cigánysággal kapcsolatos használatát. Mindeközben Ladányiék azt hangsúlyozzák, hogy a kelet-európai *underclass* olyan társadalmi formáció, amelyben a romák ugyan társadalmi arányukat többszörösen meghaladó mértékben vannak jelen, de amely nemcsak, sőt nagyobb részben nem roma szegényeket érintő kategória.³

Ezután a rövid kitérő után térjünk rá Wacquant fő megállapításaira az amerikai és a francia „nyomornegyedek” összehasonlítása kapcsán. A fő különbséget a szerző abban látja a két, első látszatra talán hasonló jelenségben, hogy míg az észak-amerikai városok egyes negyedeiben kialakuló gettók társadalmilag homogén, saját kulturális identitással és autonómiával rendelkező helyek, amelyek egyértelmű, a különböző etnikumok közötti „szakadékon” nyugszanak, addig a francia elővárosok esetében a gettó elnevezés csak egy teljesen más történeti és társadalmi háttérből kialakult jelenség elferdített, sztereotipizált leírása. Wacquant kutatásai nyomán arra jut, hogy a két térbeli-társadalmi forma sem mérete szerint (a Chicagói gettó körülbelül 700 000 lakót számlál!), sem az etnikai megoszlása szerint (a francia külvárosokra éppen, hogy a különböző etnikai csoportok keveredése a jellemző), sem a szegénység, illetve a bűnözés fokát illetően nem vethető össze. Míg az Egyesült Államokban a kormány gyakorlatilag „levette a kezét” a sokszorosán problémás, kezelhetetlennek tűnő városrészekről, addig a francia politika újabb és újabb intézkedéseket indít a kisebbségek integrációja és a leszakadó negyedek visszaemlése érdekében.

Wacquant könyve elkésérítő és kilátástalan képet fest az amerikai külvárosok helyzetéről és ezáltal „megnyugtatta” az európai olvasót: az öreg kontinensen még közel sem olyan vészes a helyzet. A szerző mindenképpen nem vonja természetesen kétségbe az európai „új szegénység” meglétét, egyszerűen csak annyit állít, hogy a szegénység elmélyülése és a szociális problémák jóléti államban is jelen lévő halmozódása nem helyezi az európai társadalmakat az „amerikanizáció” útjára. Wacquant szerint az észak-amerikai gettólakó feketék a totális stigmatizáció elszenvedői: öbennük egyesül és hatványozódik a børszín és a devalorizált lakóhely miatti hátrányos megkülönböztetés. Visszakanyarodva a Ladányi-Szelényi szociológus szerzőpáros és Michael Stewart, a hazai cigányságot terepmunkái alapján jól ismerő antropológus vitájához azzal kapcsolatban, vajon a magyarországi cigányság helyzetére alkalmazható-e az *underclass* fogalma, vagy kirekesztésük, marginális helyzetük éppen kisebbségi etnikai helyzetükből fakad-e, talán bátorkodhatunk ez utóbbi mellett állást foglalni. Úgy vélem, hazánkban a cigányok, a chicagói feketékhez

³ Ladányi János - Szelényi Iván: *Van-e értelme az underclass kategória használatának?*, in <http://beszelo.c3.hu/01/11/09ladanyi.html>

hasonlóan olyan, többszörös diszkrimináció áldozatai, amely egy egyre romló, ellehetetlenített élethelyzetbe sodorja nagyrészüket.

A *Parias urbains* izgalmasan és számos példával érzékletesen megírt tanulmány egy napjainkra társadalomtudósok és gondolkodók számára kikerülhetetlen problémáról. Wacquant kemény szavakat használ, kíméletlenül bírálja azt a politikát, amely a rasszista ideológiák szabadjára engedésével együtt az „új szegénység” megjelenéséhez vezetett. A szerző pontos definíciókat használ és hitelesen járja körbe a kérdést. Egyetlen kritikaként talán épp a túlzott ismétlést lehetne felhozni: az underclass fogalmát például annyiszor definiálja, újra és újra, hogy a szöveg kissé didaktikussá válik. A francia kiadáshoz írt utószavában Wacquant azzal zárja gondolatait, hogy a könyvben bemutatott szociológiai kutatás célja nem az erőtlenség és a rezignált lemondás kifejezése volt, hanem épp ellenkezőleg, a politika döntések elsődlegességének hangsúlyozása. A meglehetősen sötét képet festő könyv tehát optimista felhanggal zárul: ha a megfelelő következtetéseket vonjuk le a gettókban kialakult helyzetről való, a gyakorlatban van remény a javulásra.

György Eszter